

Wacław IDZIAK

Politechnika Koszalińska
Zakład Polityki Ekonomicznej i Regionalnej
Koszalin, Polska
e-mail: w.i@op.pl

ZARZĄDZANIE PRZESTRZENIĄ WSI PRZEZ DODAWANIE JEJ WARTOŚCI

słowa kluczowe: nowa gospodarka, zasoby wsi, wartość wsi, specjalizacja wsi

Streszczenie *Wraz z zmniejszaniem funkcji rolniczych na wsi tracą dotychczasowe podstawy egzystencji, a razem z tym opowieści i podstawy tożsamości. W świecie płynnych tożsamości zależnych od globalnych trendów można poddać się biegowi wypadków i ulegać wzorom płynącym z zewnątrz, można też spróbować tworzenia nowych opowieści i budowania nowych tożsamości na podstawie przyjętej nowej specjalizacji wsi. Nie jest to proces łatwy, daje jednak szansę podmiotowości, możliwość oddziaływania na bieg wydarzeń. Dzięki nowej specjalizacji wieś może szybciej odnaleźć swoje miejsce w gospodarce wiedzy, doznań i twórczości. Zjawisko to daje się zauważyć, w małej na razie skali, także w pierwszych polskich wioskach tematycznych. Wśród liderów tych wsi rośnie świadomość potrzeby dbałości o tradycyjną architekturę i przestrzeń wsi.*

WSTĘP

Zmniejszenie się roli sektora rolniczego w gospodarce i towarzysząca temu komasacja gruntów oraz stopniowe przekształcanie tradycyjnych gospodarstw rolnych w przedsiębiorstwa rolne wpływa na zmiany w przestrzeni i w funkcjach wsi. Zmiany te nasilają się dodatkowo wraz z rozwojem na wsi różnych form budownictwa mieszkaniowego i przemysłowego. Zmianom tym towarzyszy zanikanie dotychczasowego postrzegania wsi, jako przestrzeni działalności rolniczej, co wiąże się z problemami określenia tożsamości dzisiejszej wsi i jej mieszkańców. Wraz z zanikaniem tradycyjnej, opartej na rolnictwie, tożsamości wsi następuje rozchwianie wzorów kulturowych w tym wzorów dotyczących zagospodarowania przestrzeni.

Jak wobec tych przemian zarządzać przestrzenią wsi, jak zachować jej wartości? Jak urządzać przestrzeń wsi, by pomagała w poprawie jej pozycji konkurencyjnej,

w tworzeniu nowych wartości a nie ograniczała, nie zamykała do wąskiego zakresu funkcji i możliwości?

Wobec słabości administracyjnych metod ochrony przestrzeni wsi należy szukać innych możliwości przeciwdziałania jej dewastacji. Na podstawie doświadczeń autora i jego zespołu związanych z tworzeniem gospodarstw i wiosek tematycznych można stwierdzić, że jedną z możliwych metod ochrony krajobrazu kulturowego wsi jest uzmysłowienie jego wartości osobom mającym na ten krajobraz realny wpływ. Osoby te to najczęściej właściciele gospodarstw rolnych i zabudowań na wsi. To oni w ostateczności decydują o tym, co się będzie działo na ich polu i jak będzie przebudowany lub zbudowany ich dom. Oni mają także wpływ na to, co stanie się z budynkami, które przestały służyć celom związanym z rolnictwem.

Pokazywanie wartości zabudowań, podwórek, sadów, płotów, układów pól i miedz, ale także sprzętów związanych z tradycyjną gospodarką wsi oraz tradycyjnych metod pracy i niematerialnych zasobów wsi zderza się z wzorami myślowymi promującymi „nowoczesność” oraz z przekonaniem o nieopłacalności tradycyjnego rolnictwa. Aby przekonać do wartości nie wystarczy o niej ładnie mówić, trzeba ją także udowodnić. Jest to bardzo trudne, gdy szuka się sposobów opłacalnego wykorzystania pustych stodół, obór, starych sadów itp. zasobów w sektorze rolniczym, przemysłowym czy w tradycyjnie pojętych usługach. Więcej możliwości nowego wykorzystania tych zasobów wiąże się z rodzącą się gospodarką wiedzy, emocji i twórczości. Niestety wprowadzanie wsi do tej gospodarki natrafia na wiele przeszkód, szczególnie natury mentalnej.

NOWA GOSPODARKA

W dzisiejszej gospodarce rośnie znaczenie czynników niematerialnych, w tym szczególnie wiedzy. Po okresie dominacji gospodarki, której istotą było przetwarzanie surowców i wytwarzanie dóbr materialnych, nastaje czas gospodarki skoncentrowanej na wiedzy doznaniach i twórczością. Już w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku Pierre Bourdieu zauważył, że rynek dóbr materialnych zastępowany jest rynkiem dóbr symbolicznych. Razem ze zwiększeniem zamożności społeczeństw zachodnich rośnie spożycie dóbr symbolicznych, czyli konsumpcja w obszarze mediów audiowizualnych, nowoczesnych technologii, rozrywki, wiedzy, kultury i turystyki. Istotne jest to, że gospodarka dóbr symbolicznych rozwija się w miastach, szczególnie w miastach metropolitalnych. Z miast pochodzi też zdecydowana większość konsumentów tych dóbr.

Upowszechnianie się gospodarki wiedzy, doznań i twórczości wzmaga zapotrzebowanie na nowe twórcze rozwiązania. W nowej gospodarce, jak w sporcie i show biznesie, najbardziej liczy się to, co pierwsze i jedyne. Rośnie w związku z tym

zapotrzebowanie na twórców. Richard Florida zalicza ich do klasy kreatywnej i twierdzi, że od ich obecności uzależniony jest rozwój miast i regionów¹.

Rozwój nowej gospodarki stawia obszary wiejskie, nie licząc przypadków wyjątkowych, w trudnej sytuacji. Na znaczeniu tracą dotychczasowe czynniki rozwoju wsi związane z rolnictwem i pośrednio z przemysłem. Przychodzi czas szukania i wdrażania na wsi zawodów i zajęć związanych z gospodarką wiedzy, doznań i twórczości. Nie oznacza to rezygnacji z rolnictwa, powinno ono nadal pozostawać ważnym zajęciem mieszkańców wsi. Możliwe to będzie jednak wtedy, gdy zobaczy się rolnictwo w nowych ramach, w powiązaniu z dodatkową działalnością lokującą się w nowej gospodarce. O tych nowych szansach uzupełnienia i wzmocnienia rolnictwa, szczególnie rolnictwa ekologicznego świadczy rozwój gospodarstw edukacyjnych, rozrywkowych, artystycznych i terapeutycznych².

WZORY MYŚLOWE

Ludzie widzą świat selektywnie, nie jest on dla wszystkich jednakowy. To jak postrzegamy rzeczywistość zależy od wykształcenia, miejsca w hierarchii społecznej, przyswojonych wzorów kulturowych i zbieranych przez życie doświadczeń. Wszystko to wpływa na kształtowanie się wzorów myślowych nazywanych też schematami myślowymi albo modelami myślowymi. Wzory myślowe wpływają na to, co widzimy i na to, co robimy. Dzięki nim nie trzeba za każdym razem definiować rzeczywistości i zastanawiać się nad reakcją na powtarzające się sytuacje. Niektóre z wzorów myślowych stają się jednak dysfunkcyjne w szybko zmieniającym się środowisku³. Zachowawczy charakter wzorów myślowych uwidacznia się w reakcji rolników i innych mieszkańców wsi na przemiany dokonujące się w gospodarce. Nawet we wsiach, w których pozostało zaledwie kilku rolników dalej utrzymuje się przekonanie, że podstawą utrzymania mieszkańców wsi jest rolnictwo. Wiele niekorzystnych zmian w przestrzeni wsi wynika z upowszechniania się modernistycznych i miejskich wzorów zarządzania przestrzenią.

DOCENIANIE

W konfrontacji z nową rzeczywistością wieś stoi na słabej pozycji. Dotyczy to szczególnie wsi, w których nie ma oczywistych atrakcji przyrodniczych, czy kulturowych, wsi położonych z dala od miast. Ta słabość wsi staje się jednak siłą w przypadku tworzenia wiosek tematycznych. Trudniej je tworzyć tam, gdzie nie ma większych

¹ Por. <http://www.creativeclass.org/>

² Por. K. Gralak, *Farming For Health, jako innowacyjny kierunek wzmacniania konkurencyjności gospodarstw rolniczych*, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, tom X, zeszyt 3, s. 192 - 196.

³ Por. P. M. Senge, *Piąta dyscyplina*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2000, s. 197 - 180.

problemów z pracą, gdzie funkcjonują różne formy turystyki. Jednym z pierwszych kroków w tworzeniu takich wsi jest szukanie okazji do pochwał. Chwalenie za różne formy aktywności, za widoki, zabytki, plony, wydarzenia historyczne otwiera serca, pomaga w nawiązaniu kontaktu, tworzy podstawę do dalszych działań, wprowadza na ścieżkę szukania zasobów a nie deficytów.

Podczas zajęć w okolicy Hrubieszowa wielokrotnie spotykaliśmy stare domy, a obok nich nowo pobudowane. Te stare nie były używane i niszczały. Kiedy udało się je zobaczyć, pochwalić, wywołać wspomnienia z dzieciństwa, opowiedzieć o przypadkach podobnych budynków wykorzystanych do celów związanych z agroturystyką, przerobionych na muzea, czy miejsca do zajęć, wtedy gospodarze zaczęli patrzeć na swoje zabudowania innym okiem. Jeszcze większy efekt przynosiło zwiedzanie starych zabudowań wspólnie z innymi mieszkańcami wsi. Przywoływane wtedy wspomnienia i opowieści budziły emocje, zachęcały do zadbania o budynki i sprzęty, które straciły dawną funkcję.

Chwalenie starych domów i budynków gospodarczych i pokazywanie, do czego można je wykorzystać działa zwykle na krótko. Kiedy gospodarze zostają sami z sobą i z sąsiadami, wraca dawne przekonanie o bezużyteczności starych chałup. Wzmacniane jest ono dodatkowo przez majstrów budowlanych i inżynierów, wśród których jest wielu zdeklarowanych zwolenników „nowoczesności”. Jeszcze trudniej przekonać do wartości tradycyjnej zabudowy na tzw. ziemiach odzyskanych, gdzie przedwojenna zabudowa nosi piętno poniemieckości.

REINTERPRETACJA ZASOBÓW

Wykorzystanie zasobów wsi w nowej gospodarce wiąże się z ponowną ich interpretacją. Proces ten pokazany zostanie na przykładzie wsi z woj. pomorskiego, w której działał kiedyś PGR. Zostało po nim wiele zabudowań, które nie w pełni dostosowane są do nowych sposobów gospodarowania opartych głównie na produkcji roślinnej. Część niewykorzystanych budynków niszczała. Do rozbiórki przeznaczona była między innymi dawna obora. Obok niej rozciąga się pastwisko a na jego skraju wyrósł potężny kopiec stworzony z kamieni zbieranych przez lata z pól.

Zwyły obraz ze wsi, w której był kiedyś PGR. W tej wsi prowadzone były latem 2008 zajęcia związane z szukaniem jej tematu rozwojowego. Ze względu na deszczową pogodę część zajęć udało się przeprowadzić w dawnym jałowniku. Zapoczątkowało to proces reinterpretacji zasobów gospodarstwa pod kątem ich powiązania ze specjalizacją wsi, która ma dotyczyć wyobraźni. W nowej opowieści jałownik stał się salą do zajęć, na wpół rozwalona obora galerią a kamienie tworzywem do parku fantazji. Przez krótką chwilę nie widzieliśmy błota, złomu, chaszczki i jałownika bez drzwi i okien, tylko przestrzeń do poszerzania wyobraźni. Na szczęście nie pozostał przy marzeniach, gospodarz zdecydował, że nie będzie burzył obory a kilka

miesiące później udało się zorganizować w dawnym jałowniku dużą imprezę. Jest nadzieja, że wkrótce rozpocznie się tworzenie parku fantazji.

W podobny sposób, dzięki obraniu bajkowej specjalizacji wsi i wysiłkom związanym z jej wdrażaniem, udało się zobaczyć na nowo niszczone i stopniowo rozbiierane zabudowania dawnego folwarku we wsi Podgórk. Teraz, mimo, że nie wszystkie budynki udało się odnowić, dawna obora jest dużą salą do zajęć, dawna stróżówka świetlicą, w dawnych garażach powstała pracownia ceramiczna. Ważne jest przy tym to, że nowa funkcja budynków nie stoi w sprzeczności z ich zewnętrzną formą.

MYŚLENIE PROJEKTUJĄCE I UCZENIE SIĘ W DZIAŁANIU

Do nowej rzeczywistości coraz trudniej przygotować się w normalnej szkole i na zwykłych kursach. Trudności te wynikają przede wszystkim z szybkich zmian cywilizacyjnych. Edward de Bono światowy autorytet w dziedzinie badań nad ludzkim myśleniem stwierdza, że w nowym tysiącleciu potrzebujemy nowego typu myślenia. Nazwał je „myśleniem projektującym”. Myślenie tradycyjne, ćwiczone w szkole, opiera się na analizie, ocenie i logice. W myśleniu projektującym ważne jest „postrzeganie, możliwość i praktyczność”. Oczekiwany wynikiem myślenia opartego na logice jest prawda, myślenie projektujące prowadzi natomiast do wartości. W myśleniu tradycyjnym trudno oderwać się od tego, co jest. Na gruncie tego myślenia zakłada się, że drobiazgowa analiza problemu doprowadzi do znalezienia sposobów jego rozwiązania. W wielu przypadkach założenie to sprawdza się. Są jednak problemy, należy do nich problem kurczących się źródeł dochodu mieszkańców wsi peryferyjnych, do rozwiązania których nie wystarczą szczegółowe analizy.

Wchodzeniu w nową rzeczywistość towarzyszy niepewność i niedostatek wzorów. To już nie czas naśladownictwa, to czas tworzenia, kreowania nowych jakości i eksperymentowania. Projektowanie wymaga twórczości i wyobraźni, nie jest jednak bujaniem w obłokach, zakłada, że to, co wymyślone powinno być wcześniej czy później możliwe do realizacji. Marzenia, twórcze idee nabierają znaczenia, gdy mogą znaleźć praktyczne zastosowanie w warunkach wsi. Liczy się także koszt ich wdrażania, im mniejszy tym lepiej. Najlepsze są pomysły, które są możliwe do realizacji przy niewielkich nakładach i w stosunkowo krótkim czasie. Przykładem mogą tu być działania związane z uruchomieniem ofert wiosek tematycznych. W Iwicieniu (wioska końca świata) jednym z miejsc zajęć jest stodoła, która przy nakładach na materiały w granicach 1000 zł stała się Galerią pod Kogutem a następnie przy podobnych kosztach została dostosowana do prowadzenia w niej zajęć z edukacji regionalnej poświęconych tradycji Świąt Bożego Narodzenia i Wielkiej Nocy oraz do zajęć pn. Misiowa kraina na końcu świata⁴. Niewiele kosztowało też posadzenie

⁴Por. http://www.iwecino.wioskitematyczne.org.pl/czytaj,257,oferta_turystycznoedukacyjna.html

labiryntów w Paprotach a następnie przekształcenie dawnej chlewni na pracownię do zajęć wikliniarskich i laboratorium do badania torfu.

Myśleniu projektującemu sprzyja uczenie się w działaniu. Jest to uczenie się wykorzystujące konkretną sytuację, problem do rozwiązania, rzeczywiste potrzeby. Uczymy się pracując i tworząc w realnych warunkach. W ten sposób: uczymy się nowej oferty tworząc ją, uczymy się obsługi klientów obsługując ich. Uczenie takie powiązane jest niestety z większym ryzykiem, stąd należy je prowadzić ostrożnie i dawkować trudności pamiętając przy tym stale o docenianiu. Przykładem uczenia się w działaniu może być proces tworzenia oferty wsi Dąbrowa pn. „Ania i Grześ wędrują przez wieś”. Początkowym etapem tego procesu było wspólne odkrywanie miejsc do prowadzenia zajęć, następnie odbyły się kursy gier i zabaw a potem szkoleniowcy wspólnie z mieszkańcami wsi zajęli się przygotowaniem domów, podwórek i małej łączki do nowych funkcji. Pierwszymi odbiorcami oferty byli uczniowie ze szkoły w Dąbrowie. Zajęcia z nimi prowadzone były przy asyście szkoleniowców. Dopiero kolejne trzecie zajęcia z następnymi grupami poprowadzili samodzielnie mieszkańcy Dąbrowy. Przykład ten pokazuje, że nie wystarczy wymyślić ciekawej specjalizacji wsi i jej oferty. W wielu wypadkach należy ją także wspólnie z mieszkańcami wsi przygotować i wdrożyć, bo inaczej pozostanie tylko jednym z wielu interesujących pomysłów, które nie doczekały się realizacji.

PODSUMOWANIE

Wraz z odchodzeniem rolnictwa wieś traci dotychczasowe podstawy egzystencji, a razem z tym opowieści i podstawy tożsamości. W świecie płynnych tożsamości zależnych od globalnych trendów można poddać się biegowi wypadków i ulegać wzorom płynącym z zewnątrz, można też spróbować tworzenia nowych opowieści i budowania nowych tożsamości na podstawie przyjętej nowej specjalizacji wsi. Nie jest to proces łatwy, daje jednak szansę podmiotowości, możliwość oddziaływania na bieg wydarzeń. Dzięki nowej specjalizacji wieś może szybciej odnaleźć swoje miejsce w gospodarce wiedzy, doznań i twórczości. Doświadczenia pierwszych austriackich wsi tematycznych pokazują, że ich mieszkańcy mają więcej optymizmu i chętniej angażują się na rzecz wspólnego dobra⁵. Zjawisko to daje się zauważyć, w małej na razie skali, także w pierwszych polskich wioskach tematycznych. Wśród liderów tych wsi rośnie świadomość potrzeby dbałości o tradycyjną architekturę i przestrzeń wsi.

⁵ Por. www.dorf-stadterneuerung.at/downloads/Studie_Themendoerfer_Brunnmayr.doc

LITERATURA

- Bourdieu J., 1985: The Market of Symbolic Goods, *Poetica*, nr 14.
- de Bono E., 2001: Z nowym myśleniem w nowe tysiąclecie, wyd. Rebis, Poznań.
- Gralak K., 2008: Farming For Health, jako innowacyjny kierunek wzmocnienia konkurencyjności gospodarstw rolniczych, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, *Roczniki Naukowe*, tom X, zeszyt 3.
- Senge P. M., 2000: Piąta dyscyplina, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa.
- Smętkowski M., Jałowiecki B., Gorzelak G., 2008: Diagnoza problemów rozwoju obszarów metropolitalnych i rekomendacja delimitacji obszarów metropolitalnych w Polsce, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych (EUROREG), Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- <http://www.creativeclass.org/>
- http://www.dorf-stadterneuerung.at/downloads/Studie_Themendoerfer_Brunnmayr.doc
- http://www.iwiecino.wioskitematyczne.org.pl/czytaj,257,oferta_turystycznoedukacyjna.html

SUMMARY

SPATIAL MANAGEMENT OF A RURAL AREA THROUGH THE INCREASE OF ITS VALUE

Minor role played by agricultural sector in Polish economy, accompanied by integration of grounds, as well as gradual conversion of traditional farms into agricultural enterprisers affect alterations of rural space and function of villages.. These changes are additionally intensified according to the advancement in different forms of residential and industrial building in villages.

Therefore, facing all these phenomena, there should be formed the question about the management of rural space and making its values sustainable. Which way should rural space be arranged to stimulate its competitiveness in creating new values rather than to limit its range of potential functions and possibilities?

The management of rural space is a multi – aspect undertaking. It involves activities resulting from administrative, economical, emotional, esthetic, rational, ethical, political, cultural and social premises. As far as realization of paradigm of villages revitalization is taken into account, interventions into each of the mentioned fields can be considered basing on continuum: positive – neutral – negative.

Increasingly recognizable mistakes in arranging rural space in Poland point to the fact that each of the enumerated levels requires to be improved and thought over again in the view of an urgent need of the transition from modernization paradigm to

the one regarding revitalization of villages. Thus, there should be put a question: which of the intervention levels can be the most helpful in this transition, where are located the potential of alterations and what can become its instrument?

On the basis of theories involving the changes in their organization and personnel aspects as well as the author's experience connected with planning and introducing into practice projects dealing with revitalization of villages, it can be assumed that arguments and insufficient use of potential initiating the changes lies in the management of emotions. Due to awakening these emotions it is possible to become more open to making use of knowledge, to dare to transvalue models of thinking, to broaden imagination, to welcome cooperation and strengthen one's personality, to awake enthusiasm. In the course of this process the most courageous dreams are born, emerge new ideas regarding better use of already owned resources, there are found out values of rural life heritage, esthetic impressions are developed, people are able to believe in their own possibilities, they begin to appreciate their values and protect them.

Additional aspect of managing emotions is connected with their growing economical meaning. This can be confirmed by increasingly common so-called experience economy in which emotions prevail over functions. Awakening emotions, especially those positive, is important in the situations of crisis, in the conditions of deficit occurring at places usually described by the words: "there is nothing here". Applying metaphorical expression, the whole undertaking can be viewed as positive bewitching. Such an "enchanted" village starts living a new life and it has got the chance to protect itself against devastation. Its inhabitants, when they abandon mourning, are able to discover the ways to develop their talents.

In this context there were shown the methods of emotions management, applied in building specialization of villages and farmholds, as well as the methods of training specialists for this kind of work.